

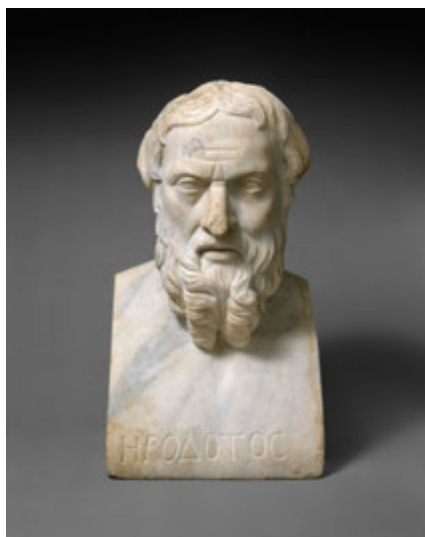
СТРАТА РОЗП'ЯТТЯМ ЗА СВДЧЕННЯМИ АНТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Смертна кара через розп'яття (crucifixio) була поширеною у Давньому світі видом страти, при якому засудженого прибивали чи прив'язували до вертикального стовпа з поперечиною чи без неї. Розп'яття призначалося для максимально можливого продовження агонії засудженого і вважається одним з найжорстокіших покарань в історії. Відомо, що вперше кара через розп'яття зафіксована в Перській імперії епохи Ахеменідів (VI–IV ст. до н. е.).

Історичні джерела свідчать про численні заколоти та війни в період правління Дарія I (522–486 рр. до н. е.). Відновлення порядку доводилося запроваджувати жорсткими заходами. У числі страт, санкціонованих Дарієм, фіксується й розп'яття. Воно документально засвідчено в одній з найбільших епіграфічних пам'яток Давнього світу – т. зв. «Бегістунському напису» (іл. 1), висіченому на неприступній скелі, який розповідає про події 523–521 років до н. е. [Бехистунская надпись Дария I]. Бегістунський напис відповідає розповіді Геродота (бл. 484 – бл. 425 рр. до н. е.) (іл. 2), що висвітлює ці історичні події (Hdt. III. 159).

Іл. 1. Промальовування т. зв. «Бегістунського напису» (кінець VI ст. до н. е.) про події 523–521 рр. до н. е., який зображує триумф перського царя Дарія над бунтівниками

Лл. 2. Pater historiae Геродот

У цей же час, у 522 році до н. е., згідно з Геродотом, сатрап Лідії (захід Малої Азії) Оройт заманив до себе правителя міста Самос Полікрата, убив його, а мертве тіло розп'яв (Hdt. III. 120–125). Згідно з Діодором (бл. 90 – 30 рр. до н. е.), саме розп'яттям у 530 році до н. е. був страчений засновник Перської імперії Кір Великий, який потрапив у полон під час походу на скіфське плем'я масагетів (Diod. II, 47, 2). Утім, слід зазначити, що свідчення Діодора є лише однією з версій, але загалом обставини смерті Кіра залишаються до кінця нез'ясованими.

У період правління Дарія страта через розп'яття відзначена і в Біблії, у 1-й книзі Ездри, як введена іноземними правителями (у старозавітному іудаїзмі як судовий захід розп'яття не практикувалося). Датування написання книги дослідниками варіюється в широких межах: від кінця V ст. [Clines 1984, р. 1314] до початку IV ст. до н. е. [Williamson 1985, р. XXXVI]. У книзі йдеться про повернення іудеїв з вавилонського полону (605–539 рр. до н. е.) до Палестини, відновлення Єрусалимського храму, а також організацію релігійного життя. Крім іншого, повідомляється про прихильність царя Дарія до відновлювальних робіт репатріантів.

Позиція Дарія була заснована на наказі його попередника (і тестя) Кіра. На підтвердження біблійної оповіді існує багато історичних свідчень доброзичливого ставлення Кіра, як і всієї династії Ахеменідів, до релігій

підкорених ними народів. Ездра наводить наказ Дарія, який зобов'язував перських чиновників сприяти будівництву Єрусалимського храму. А якщо хтось не виконуватиме цієї постанови, то має бути витягнуто стовп із його дому, і він буде повішений і прибитий до нього, а його дім за те буде зруйновано (1 Езд. 6, 11).

Для оцінки використання смертної кари в Персії, у т. ч. й розп'яття, видається важливою інформація Геродота про звичаї, прийняті перським народом. Історик особливо підкреслює, що смертний вирок аж ніяк не був наслідком прояву імпульсивності або свавілля, але мав дуже вагомі підстави (Hdt. I. 137). І навіть у цьому випадку і навіть у фазі свого виконання він міг бути скасований (Hdt. VII. 194).

Багато дослідників схильні бачити виникнення способу страти розп'яттям саме в Перській державі, але однозначно говорити можна лише про те, що Персія стала першою світовою державою Давнього світу, де розп'яття стало використовуватися як виконання смертного вироку. Природно, цей спосіб страти став відомим і отримав поширення як серед народів, що входили до складу Перської імперії, так і тих, які безпосередньо з ними контактували, але далеко не всіма.

Спільною відразою греків до покарань, що принижують людську гідність, поряд із шануванням людського тіла, ймовірно, зумовлений той факт, що елліни були проти проведення розп'яття. Утім, Геродот описує розп'яття під час греко-перських воєн (500–449 рр. до н. е.) афінянами перського полководця Артаїкта в Елеунті (південний край півострова Галліполі) приблизно в 479 році до н. е. (Hdt. IX. 120). Дослідники схильні пояснювати цю страту винятковими обставинами: жахливістю злочину чи повагою афінян до почуттів місцевих мешканців [How, Wells 1912, p. 336].

У Єгипті, незважаючи на тривале входження до складу Персії (525–333 рр. до н. е.), страта розп'яттям, як і в Елладі, не набула поширення. Найчастіше, навіть у серйозній дослідницькій літературі, Єгипет є своєрідним зразком східної деспотії, що а priori передбачає широке

застосування страти в найвитонченіших її формах. Насправді відзначений лише один достеменно відомий загальноприйнятий в єгипетській практиці спосіб смертної кари, зафіксований у т. зв. «Декреті фараона Сети I з Наури» (1337–1317 рр. до н. е.) – посадження на кіл [Декрет Сети I из Наури 1950, с. 94], хоча епізодично використовувалися й інші.

Власне випадків застосування смертної кари в джерелах згадано не так уже й багато. Наприклад, у писемності Давнього царства (2700–2200 рр. до н. е.) немає жодної прямої згадки про страту [Демидчик 2006, с. 11]. Звісно, це не означає, що смертна кара зовсім не застосовувалася, але можна вважати її покаранням доволі рідкісним. Не дивно, що єдине зафіксоване розп'яття в Єгипті, яке датується 455–454 роками до н. е., було здійснене перською владою і, як і в усіх попередніх випадках, пов'язане з антидержавним заколотом. Згідно з Фукидідом (бл. 460 – бл. 400 рр. до н. е.) (іл. 3), був засуджений на розп'яття цар лівійців Інар, який учинив заколот у Єгипті (Thuk. I, 110). Враховуючи давню історичну традицію, не дивує і той факт, що в наступний за перським пануванням елліністичний період (IV–I ст. до н. е.) розп'яття в Єгипті не застосовувалося [Нежинский 2009, с. 160].

Ил. 3. Фукидид

Рецепцією страти розп'яттям серед народів Рах Persica історією, головним чином, відзначено македонців і представників фінікійського світу – Карфагенської держави. Слід зазначити, що Македонія та Фінікія отримали значні вигоди від входження до складу Ахеменідської держави. Македонія була включена до складу Персії у 492–479 роках до н. е. Це опосередковано спричинило її подальше піднесення, оскільки перси своєю протекцією сприяли вирішенню багатьох внутрішніх та зовнішніх проблем македонських царів. Посилення Македонії йшло паралельно із занепадом Персії та Еллади.

Александр Македонський (іл. 4), створивши нову світову імперію (336–323 рр. до н. е.), успадкував від попередниці – імперії Перської – дуже багато чого і, серед іншого, – використання страти через розп'яття. Жорстокість, часом немотивована, та імпульсивність були характерними рисами особистості Александра. Джерела свідчать про дуже жорстокі розправи його зі своїми супротивниками і таке ж жорстоке придушення реальних або імовірних змов проти нього.

Іл. 4. Александр Македонський

Для усунення претендентів на царство серед представників македонської знаті (Аррабая і Геромена) Александром було використано

звинувачення їх у тому, що вони брали участь у вбивстві його батька, царя Філіппа. Обидва були страчені. Слова Діодора (як і інших античних авторів у подібних випадках) про те, що Александр покарав убивць батька «належним чином» (Diod. XVII. 47, 2, 1), як стверджують фахівці, вказують на страту розп'яттям [Hamilton 1965, p. 122].

Наступною стала страта мешканців Тіра під час походу на Схід. Тіряни відмовилися допустити його в острівний район міста для принесення жертви в храмі Мелькарту (за грецькими уявленнями, це був Геракл, який вважався одним із предків Александра). До цього було додано, що в Тір ні перси, ні македоняни не будуть допущені. Таким чином, Тір зайняв вичікувальну позицію у війні Александра та Дарія III. Руф (I ст.) говорить, що позиція фінікійців Тіра була зумовлена підтримкою фінікійців Карфагена. Посли останнього перебували тоді в Тірі й обіцяли швидке прибуття допомоги (Ruf. IV. 2, 11–12).

Під час перемовин тіряни вбили македонських послів, після чого Александр вирішив брати місто штурмом. Після взяття Тіра в липні 332 року до н. е. у ході каральної акції 2 тисячі чоловік були прибиті до хрестів на великій відстані вздовж берега моря (Ruf. IV. 4, 17). Таку ж цифру наводить Діодор (Diod. XVII, 46, 4). Не наводячи конкретних даних щодо кількості, про розп'яття на хрестах жителів Тіра говорить також Юстин (бл. III ст.) (Just. XVIII. 3, 18).

Александр учиняв страти розп'яттям і окремих своїх супротивників. У 329 році до н. е. він наказав стратити розп'яттям Бесса, «розп'явши його на хресті та відрубавши йому вуха й ніс» (Ruf. VII. 5, 40). Бесс, убивши Дарія, оголосив себе царем Персії (під ім'ям Артаксеркса V). Александр вважав себе законним правителем і тому, захопивши в полон Бесса, застосував до нього покарання як до самозванця. Через рік, 328 року до н. е., при підкоренні Согдіани (історична область у Центральній Азії, у центрі Зарафшанської долини), Александр одного з вождів согдійських племен – Арімаза – «разом із близькими та найзнатнішими чоловіками свого

племені... велів піддати бичуванню та розп'яти на хрестах» (Ruf. VII. 11, 28). У 323 році до н. е. в одній з підкорених частин Індії був розп'ятий на хресті місцевий раджа Мусікан, який раніше присягнув на вірність Александрові, а згодом підняв заколот (Ruf. VII. 10, 16). Арріан (бл. 86 – бл. 160 pp.) повідомляє про поділ долі Мусікана брахманами, «за порадою яких Мусікан і підняв повстання» (Arrian. Anab. VI. 17, 2).

За 8 місяців до своєї смерті Александр здійснив ще одну страту розп'яттям на хресті. Пов'язана вона зі смертю його близького друга Гефестіона. У Плутарха (бл. 46 – бл. 127 pp.) міститься найбільш докладний опис усіх обставин того, що сталося (Plut. Alex. 72, 1–2). Гефестіон, одноліток Александра та його вірний друг, раптово захворів. Але молодий чоловік і загартований у битвах воїн, не хотів підкоритися приписам лікаря Главкіаса (обмеження полягали здебільшого в суворій забороні алкоголю). Одного разу, скориставшись відсутністю лікаря, він серйозно порушив режим. Незабаром сталося різке погіршення самопочуття, що закінчилося летальним результатом.

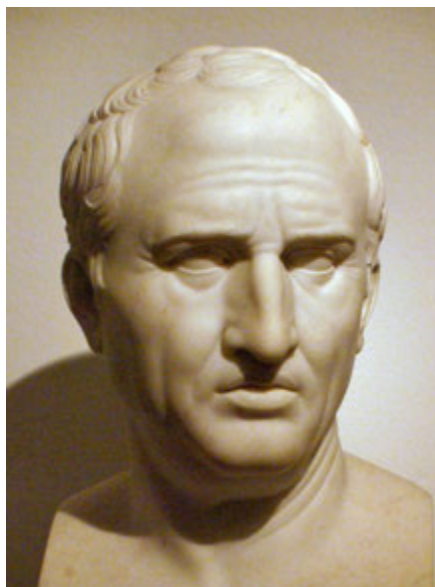
За погане лікування та недостатню увагу до хворого Александр «розп'яв на хресті нещасного лікаря» (Plut. Alex. 72, 2). Щоправда, Арріан наводить ще одну версію розп'яття лікаря – його толерантне ставлення до алкоголізму Гефестіона (Arrian. Anab. VII. 14, 4). Слід зазначити, що така кара лікарів, лікування яких виявлялося неефективним, була традиційною для Персії. Зокрема, Геродот говорить про те, що Дарій I хотів розп'яти єгипетських лікарів, через яких він мало не втратив ногу (Hdt. III. 322).

Відомо, що й за спадкоємців (діадохів) Александра страта розп'яттям продовжувала використовуватися на теренах його держави. Близько 323–322 років до н. е. у васальній Киренаїці (східна та західна частина сучасних Лівії та Єгипту відповідно) почалися хвилювання. Одне з угруповань, що боролось за владу, закликала собі на допомогу найманців, очолюваних спартанцем Фіброном. Ненадовго Фіброн та його союзники взяли гору. Але за допомогою сатрапа Єгипту Птолемея Лага status quo невдовзі було

відновлено. Фіброна було віддано на розправу місцевим жителям, які після катувань розіп'яли його на хресті (Arrian. Cod. 92; Diod. XVIII, 19–21).

У 322 році до н. е. Пердікка, один з діадохів і регент імперії, вирішив покласти край правлінню в Каппадокії (область у центральній частині Малоазійського півострова) колишнього перського сатрапа Аріарата, який фактично перебував у становищі незалежного правителя [Габелко 2009, с. 98]. Александр, захоплений ідеєю завоювання Сходу, дозволив Аріаратові керувати колишньою перською сатрапією. Пердікка вважав такий стан речей загрозою для себе. Після захоплення Аріарат, разом з усіма родичами, після катувань був розіп'ятий (Diod. XVIII, 16, 3). Особливу жорстокість розправі надає той факт, що на момент розп'яття Аріарату було 82 роки.

Інший діадох – Лісімах – правитель Фракії (область на сході Балканського півострова), а надалі – з 285 року до н. е. цар Македонії, погрожував за зухвалість розіп'яти на хресті скандально відомого філософа Феодора Кіренського. Про це повідомляють Цицерон (106–43 рр. до н. е.) (іл. 5) та Діоген Лаертський (кінець II – початок III ст.) (Cic. Tusc. I, 43, 102; Diog. Laert. II, 97). Лісімах не виконав своєї погрози тому, що Феодор на той момент мав дипломатичний статус – він був послом правителя Єгипта Птолемея.

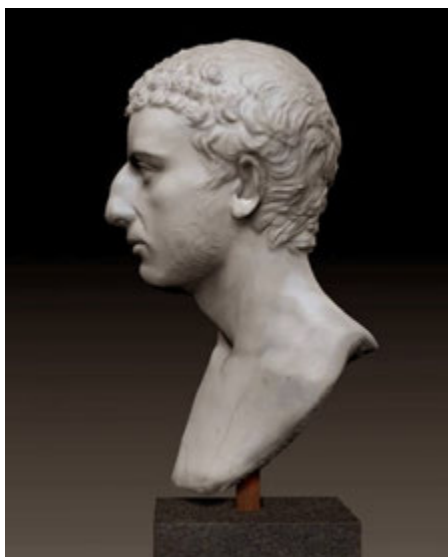

Іл. 5. Цицерон

Як було відмічено, у Єгипті розп'яття не використовувалося, але досить часто в цей період воно застосовувалося на суміжній території, що контролювалася Карфагеном. Саме тут у 322 році до н. е. був розп'ятий Фіброн. Причому розп'яття фіксується в Карфагені майже одночасно з Персією. Карфаген, як відомо, не входив ні до складу Перської імперії, ні до складу імперії Александра Македонського. Але входила його метрополія – Фінікія, яка перейшла під владу персів у 538 році до н. е.

Входження до складу Персії Фінікії, як і Македонії, було добровільним. Одне з досить коротких і ємних онтологічних визначень фінікійців належить Йосипу Флавію (бл. 37 – бл. 100 рр.) (іл. 6), який характеризує їх як «діловитими та пристрасними до торгівлі, що походить від властивої їм праги придбання» (Jos. Flav. Antiq. Iudaic. Appion. I. 12. 60). Отже, об'єднання перської військової сили та фінікійської підприємливості було взаємовигідним. І саме тому Тір у 331 році до н. е. не впустив до себе Александра, не бажаючи псувати стосунки з перським царем, оскільки результат походу на Схід (334–327 рр. до н. е.) був ще далеко неочевидний.

А оскільки сирійсько-фінікійське узбережжя здавна грало роль своєрідного «шарніра», який з'єднує світ Давнього Сходу зі світом Заходу, включаючи сюди взагалі всі культурні та торговельні зв'язки [Циркин 1986, с. 9], то можна з великою ймовірністю припускати, що страта розп'яттям, яка вперше фіксується (якщо не виникає) у Персії, стала відома та почала використовуватися в Карфагені чи не синхронно саме завдяки його зв'язкам із Фінікією. Перше свідчення про розп'яття в Карфагені наводить Юстин: карфагенський полководець Малх (Мазей) за невиконання синового обов'язку розп'яв власного сина Карталона.

Іл. 6. Йосип Флавій

Після серії перемог Малха в Африці та на Сицилії його син Карталон, який був жерцем, був направлений карфагенянами до Тіра для передачі десятої частини захопленої військової здобичі до скарбниці храму Мелькарта. Військові успіхи сприяли широкій популярності Малха серед народу, утім, вони налаштували проти нього карфагенських олігархів, які чекали слушної нагоди, щоб позбутися його. Невдовзі Малх зазнав нищівної поразки в Сардинії, за що був з усіма своїми солдатами засуджений правлячими колами Карфагена до вигнання. Не отримавши прощення ні проханнями, ні погрозами, військо Малха взяло в облогу Карфаген, довівши городян до повної знемоги.

У цей час Карталон повернувся із Тіра. Малх звелів йому прибути до свого табору, але той відповів, що спочатку виконає обов'язки, що накладаються на нього релігією, а не синівський обов'язок приватної особи. Обурений такою відповіддю, полководець, проте, дозволив синові ввійти до міста. Через кілька днів Карталон, одягнений у жертвне вбрання, прийшов до батька й від імені народу просив пропустити до Карфагена обози з продовольством. У відповідь Малх звинуватив сина у зневаженні почуттів убитих горем засуджених до вигнання і нешанування його як батька. І щоб ніхто надалі не посмів знущатися над горем і нещастями свого батька, він

наказав прицвяхувати сина в його розкішному одязі до найвищого хреста, щоб його було видно з міста (Just. XVIII. 7, 1–16).

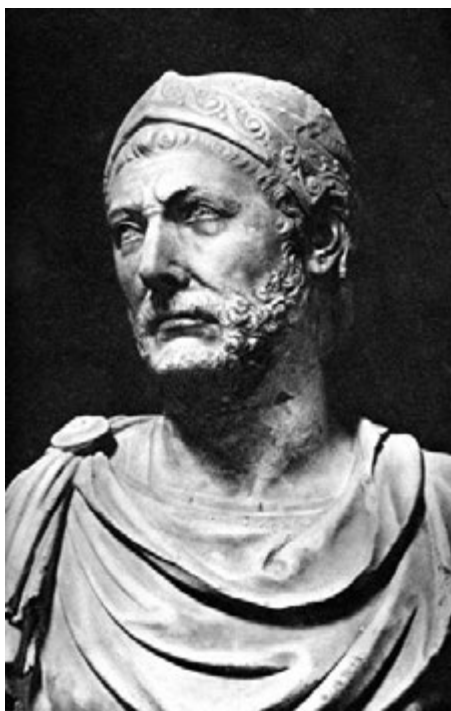
Юстин не дає хронологічних вказівок. Орієнтиром для дослідників є досить пізнє свідчення Орозія (бл. 385–420 pp.) про те, що військові кампанії Малха відбувалися за правління Кіра (Oros. IV, 6, 9). На підставі інформації Орозія (до якої багато хто з дослідників ставиться скептично) переможні війни Малха можуть бути віднесені до 545–535 років до н. е. [Циркин 1986, с. 38]. Похід на Сардинію, що став приводом для його вигнання та розп'яття Карталона – до 530–525 років до н. е., що хронологічно можна зіставити з інформацією про використання розп'яття Бегістунського напису та Геродота в Персії.

Надалі страта через розп'яття в Карфагені згадується дуже часто. Крім вищезазначених авторів, про розп'яття як звичайну страти пунійців говорять Полібій (бл. 200 – бл. 120 pp. до н.е.) та Лівій (59 до н.е. – 17 pp.). Воно було не лише звичайним покаранням для бунтівників та державних злочинців (Just. XXI. 4, 7; Diod. XX. 69, 5; Oros. IV. 9, 9; Polyb. I. 79, 4; 86. 4, 6; Diod. XXV. 9), але застосовувалося й до невдалих карфагенських полководців (Plut. Timol. 23; Just. XXII. 7; Polyb. I. 11, 5. 24, 6; Liv. Per. XVII), а також захоплених полонених (Diod. XIII. 111, 4).

Часте вживання страти розп'яттям пунійцями може пояснюватися тим, що серед давніх народів вони особливо відзначені своєю жорстокістю, яка коренилася в їхньому релігійному світогляді й була його прямим наслідком. У релігійному сенсі пунічна релігія була тотожною фінікійській, чи ханаанській (Фінікія – грецький еквівалент біблійної назви Ханаан). Згідно з Біблією та іншими джерелами, ханаанські божества були жорстокі та кровожерливі, як наслідок, хананеї – це втілення грубого ідолопоклонства та огидної аморальності. Загалом можна говорити про те, що близькі за мовою та етнічно до старозавітних євреїв фінікійці в релігійному та моральному сенсах були їм цілковито протилежні.

Свідчення біблійних та античних авторів, а також археологічні, говорять про те, що в сирійсько-фінікійському регіоні та Карфагенській державі особливе місце займали людські жертвопринесення, у т. ч. принесення в жертву своїх дітей, часто шляхом спалення живцем. Античні греко-римські автори, яким впадав в око цей жахливий звичай, вважали його проявом нелюдської лютості (Diod. XX, 14; Just. XVI. 16, 6, 12).

У латинських текстах інформація про розп'яття починає з'являтися під час Другої Пунічної війни (218–201 рр. до н. е.). На території Римської республіки воно зафіксовано у 217 році до н. е., коли карфагенський полководець Ганнібал (247–183 рр. до н. е.) (іл. 7) розп'яв провідника, який заблукав (Liv. XXII. 13, 9). Це взагалі перший випадок розп'яття на території Римської республіки. Через кілька тижнів у Римі 25 рабів були покарані так само за змову (Liv. XXII. 33, 2). Потім протягом 208–201 років н. е. римляни практикують його на полонених пунійцях та дезертирах, про що, крім Лівія (Liv. XXX. 43. 13) та Полібія (Polyb. X. 33, 8), стверджує Валерій Максим (I ст.) (Val. Max. II. 7, 12). Після повстання рабів в Етрурії (область у північно-західній частині Італії), 196 року до н. е. (Liv. XXXIII. 36, 3) фіксується безліч прикладів застосування розп'яття. Величезне збільшення числа рабів у Пізній республіці посилило страх перед їх зростанням, римська судова система ставала все більш репресивною і страх перед такою жахливою карою, як розп'яття, мав бути сильним стримуючим фактором. Згідно із Цицероном, «межа страти для засуджених, межа страху для інших – хрест і розп'яття» (Cic. Act. Ver. I. 6, 14).

Іл. 7. Ганнібал

Таким чином, сприйнявши розп'яття від пунійців, у яких надзвичайна поширеність такої жорстокої страти була скоріше наслідком релігійного світогляду, ніж залякування, римляни вирішували більш прагматичні завдання – стримування державних злочинів у вигляді наочного уявлення жахливого та болісного покарання за них. Прикладом може бути придушення повстання Спартака 74–71 років до н. е., коли, згідно з Аппіаном (бл. 95 – бл. 170 рр.), понад 6 000 полонених були розп'яті вздовж дороги від Капуї до Риму (App. B. c. I. 120).

Окрім рабів, могли піддаватися розп'яттю peregrini – провінціали, які були особисто вільні, але не мали римського громадянства. Їхнє розп'яття передбачалося за серйозні злочини, такі як вбивство, піратство, розбій та злочини проти держави чи імператора. Одним з яскравих прикладів є Лавреол – ватажок банди грабіжників, який грабував самотніх мандрівників на Апієвій дорозі, страчений за часів Калігули (37–41 рр.). Він описаний у низці творів, герой міма, згадуваного Ювеналом (55 – бл. 128 рр.) (Iuv. VIII, 187) та Светонієм (бл. 70 – бл. 122 рр.) (Suet. Caes. IV. 57). Поет Марціал

(бл. 40 – бл. 104 pp.) говорить про виставу, де Лавреола зображував злочинець, засуджений до страти (Martial. XV. 7, 5).

Римські громадяни не могли бути розп'яті. Це було нечуваним беззаконням, за словами Цицерона, «для такого чорного нечестя і слів не можна знайти» (Cic. Act. Ver. I. LXVI. (170). Утім, винятки траплялися. Наприклад, у період правління Гальби (68–69 pp.) був розп'ятий на хресті опікун, який отруїв сироту, щоб заволодіти його майном. А коли опікун став волати до законів, запевняючи, що він – римський громадянин, то Гальба, у вигляді «особливої милості», наказав його зняти з цього хреста і розп'яти на іншому, який був вищий за інших і побілений (Suet. Caes. VII. 9).

Слід зазначити, що в Давньому Римі, принаймні із VII ст. до н. е., існувала схожа на розп'яття страта – повішення (іноді перекладається і як «розп'яття») (Liv. I, 26) на *arbor infelix*, – повішення засудженого на т. зв. «зловісному» дереві. Такими вважалися дерева, які ніхто ніколи не садить і які не дають плодів. Вони були присвячені підземним богам пекла. Лівій каже про повішення на *arbor infelix* як про покарання, що відповідає звичаям предків (Liv. I, 24–26). Серед дослідників свого часу була поширена гіпотеза про те, що страта через розп'яття на хресті походить з повішення на *arbor infelix* [Любкер 1885, с. 357].

Однак зараз вона вважається помилковою. Цей спосіб страти не має нічого спільного з розп'яттям на хресті, оскільки давньоримська кара полягала в тому, щоб підвісити засудженого на дереві й засікти його до смерті. Припущення деяких учених про те, що розп'яття було вироблене, якщо не спочатку, то принаймні незалежно, у Римі, є безпідставним і фактами не підтверджується [Oldfather 1908, р. 62]. Хоча за пізніших часів хрест як знаряддя страти, безсумнівно, називався *arbor infelix* [Cruх].

Окрім Рима, розп'яття продовжувало використовуватися і в інших частинах Середземномор'я. За свідченням Флавія, у період правління Александра Янная (103–76 pp. до н. е.), в Іудеї спалахнула громадянська війна (92–86 pp. до н. е.). Яннаю вдалося залишитись при владі. Розгромивши

своїх супротивників – фарисеїв, він привіз до Єрусалима і розіп'яв близько 800 з них, перед цим стративши їхніх дружин та дітей у них на очах (Jos. Flav. Antiq. Jud. XIII. 14, 2).

У 63 році до н. е. Іудея потрапила в залежність від Риму та була перетворена на етнархію, що входила до складу римської провінції Сирії, але зберігала певну автономію. У 6 році була утворена римська провінція Іудея. Форма управління провінцією багаторазово змінювалася, доки вона, нарешті, не припинила свого існування після Третьої Іудейської війни – придушення повстання Бар-Кохби (132–136 рр.).

Неодноразові повстання та постійні хвилювання I ст. у Іудеї були особливо дратівливими для римлян, тому їх придушення супроводжувалися масовим застосуванням страти через розп'яття. Після смерті 4 року до н. е. царя Ірода Великого спалахнуло повстання Іуди Галілеянина (Діян. 5, 37; Jos. Flav. Antiq. Jud. XVII. 10, 5). Після його придушення й захоплення Єрусалиму, за відомостями Флавія, легат Сирії Вар розіп'яв на хрестах 2000 чоловік (багатьох, утім, він відпустив без будь-якого покарання) (Jos. Flav. Antiq. Jud. XVII. 10, 10).

Саме в Іудеї у 30-х роках відбулося найвідоміше розп'яття в історії людства – розп'яття Ісуса Христа. Про нього говорять євангельські оповідання чотирьох античних авторів-євангелістів, сучасників події: Матвія (Мв. 27, 33–38), Марка (Мк. 15, 22–27), Луки (Лк. 23, 33–43) та Іоанна (Ін. 19, 17–25). Кожен з них повідомляє свої подробиці. Крім християнських, існують й інші джерела, що підтверджують розп'яття Ісуса Христа. Зокрема, про це повідомляє Флавій (т. зв. «Testimonium Flavianum» (Jos. Flav. Antiq. Jud. XVIII. 3, 3). Також історичність страти як загальновідомий факт підтверджує і Тацит (середина 50-х – бл. 120 рр.) (Тас. Ann. XV. 44, 3–4).

У 38 році в Александрії відбулися міжобщинні сутички, що вилилися в єврейський погром. Римська влада, в особі префекта (губернатора) Єгипту Флакка, підтримувала дії погромників. Свідком кривавих подій погрому був відомий філософ Філон Александрійський (бл. 25 до н. е. – бл. 50 рр.).

Зберігся його твір, де він свідчить про санкціонування Флакком розп'яття іудеїв, надавши їм вигляду театрального дійства (Philo. Contr. Flac. 10).

Період, що передував Першій Іудейській війні (66–73 рр.), був чи не найбурхливішим у житті Іудеї. Численні заколоти на місцях і міжетнічні зіткнення придушувалися римською владою дуже жорстко. Флавій (уроджений Йосеф бен Маттітьягу) як їх сучасник про всі ці події пише дуже докладно. За прокураторства Кумана (48–52 рр.) спалахнув іудейсько-самаритянський конфлікт. Винні були схоплені та утримувалися під вартою. Куман був звинувачений у прихильності до самаритян, і обидві сторони звернулися до вищого начальства – намісника Сирії Квадрата. Як результат, у 52 році всі захоплені Куманом іудеї та самаряни були розп'яті, заворушення були придушені, а сам Куман, після суду в Римі відправлений у вигнання (Jos. Flav. Bel. Jud. II. 12, 6–7). Наступник Кумана – Антоній Фелікс (52–60) – зумів придушити бунтівників, які тероризували Іудею протягом 20 років. Переважна більшість була розп'ята (Jos. Flav. Bel. Jud. II. 13, 2).

Гессій Флор (64–66 рр.), який своїми діями спровокував Першу Іудейську війну, відзначений Флавієм ненаситною жадібністю і чисельними зловживаннями. Будь-яке невдоволення Флор пригнічував найжорстокішими методами. У 66 році він влаштував різанину в Єрусалимі, під час якої загинуло близько 3600 людей. Багато хто був розп'ятий. Причому Флор зробив те, що не дозволяв собі ніхто з його попередників: він наказав бичувати і розп'яти навіть іудеїв, які мали римське громадянство (Jos. Flav. Bel. Jud. II. 14, 9).

Безпосередній учасник Першої Іудейської війни Флавій (брав участь з обох сторін: до 67 року він був одним з організаторів опору римлянам у Галілеї, після полону в 67 році – колабораціоністом) неодноразово свідчить про застосування розп'яття римлянами як залякування при облозі Титом Єрусалиму 70 року (Jos. Flav. Bel. Jud. V. 6, 5; 11, 1). Після взяття Єрусалиму страти полонених були продовжені (Jos. Flav. Viota. 75, 417–421).

Розп'яття, хоча це й було порушенням закону, застосовувалося для підтримки дисципліни й у римських військах. Відомі випадки його застосування полководцями серед т. зв. «солдатських» імператорів: Авдієм Кассієм (175 р.) (SHA VI. 4, 2–6), Клодієм Альбіном (193–197 рр.) (SHA XII. 11, 6), Макріном (217–218 рр.) (SHA XV. 12, 2), Максиміном I Фракійцем (235–238 рр.) (SHA XIX. 8, 7). Також цікаво відзначити, що страта розп'яттям застосовувалася й у суміжних союзних Риму державах, причому за злочини менш значущі (SHA XVIII. 28, 4–5).

Практика здійснення страти через розп'яття проіснувала до епохи Константина Великого (306–337 рр.) (іл. 8). З ім'ям Константина пов'язано багато подій у житті Римської імперії, які були визначальними в її подальшій історії. Його правління також стало вирішальним поворотним моментом в історії християнства.

Іл. 8. Константин Великий

Міланським едиктом 313 року християнство було легалізоване в імперії. Сам Константин взяв на себе роль покровителя християнської віри, багато із законів відображали його християнські погляди. Природно, що розп'яття з міркувань християнського благочестя мало бути скасовано. Аврелій Віктор

(бл. 320 – бл. 390 pp.) повідомляє, що саме благочестя було тим спонукальним мотивом, за яким Константин скасував страту через розп'яття (Aur. Vict. Caes. 41, 4).

На відміну від, наприклад, встановлення недільного дня як загального дня відпочинку та спокою у 321 році, де є відповідний указ із датуванням (CJ. III. 12, 2), скасування страти розп'яттям хронологічно точно визначити складно. Більшість дослідників [Encyclopædia Britannica; Победоносцев; Рудоквас] відносять скасування розп'яття Константином до його конституційного акту 315 року (CTh. IX. 40, 2), мотивувальна частина якого продиктована християнським поглядом на природу людини.

Скорочення

App. V. c. – Аппіан Александрійський. Громадянські війни.

Arrian. Anab. – Арріан. Анабазис Александра, або Історія походів Александра Великого

Arrian. Cod. 92 – Арріан. Про події після Александра

Aur. Vict. – Секст Аврелій Віктор. Про цезарів

Cic. Act. Ver. – Марк Туллій Цицерон. Проти Верреса. Про страти

Cic. Tusc. – Марк Туллій Цицерон. Тускуланські бесіди

CTh – Codex Theodosianus (Theodosii imperatoris codex) - Кодекс Феодосія

CJ. – Codex Justiniani – Кодекс Юстиніана

Diod. – Діодор Сицилійський. Історична бібліотека

Diog. Laert. – Діоген Лаертський. Про життя, вчення та висловлювання славетних філософів

Hdt. – Геродот. Історія у дев'яти книгах

Iuv. – Децим Юній Ювенал. Сатири

Oros. – Павло Оросій. Сім книг Історії проти язичників

Liv. – Тит Лівій. Історія від заснування міста

Liv. Per. – Тит Лівій. Періоди книг 1–142. Історія від заснування міста

Martial. – Марк Валерій Марціал. Епіграми

Philo. Contr. Flac. – Філон Александрійський. Проти Флакка
Plut. Alex. – Плутарх. Александр
Plut. Timol. – Плутарх. Тімолеонт
Polyb. – Полібій. Світова історія
Ruf. – Квінт Курцій Руф. Історія Александра Великого Македонського
SHA – Scriptores Historiae Augustae - Історія Августів
Suet. Caes. – Гай Светоній Транквілл. Життя дванадцяти цезарів
Tac. Ann. – Публій Корнелій Тацит. Анналі
Thuk. – Фулідід. Історія
Jos. Flav. Antiq. Iudaic. (Contr. Appion) – Йосип Флавій. Про старовину
юдейського народу. (Проти Апіона)
Jos. Flav. Antiq. Jud. – Йосип Флавій. Юдейські старожитності
Jos. Flav. Bel. Jud. – Йосип Флавій. Юдейська війна
Jos. Flav. Vita. – Йосип Флавій. Моє життя
Just. – Марк Юніан Юстин. Епітома твору Помпея Трога «Історія Філіппа»
Val. Max. – Валерій Максим. Пам'ятні дії та вислови
1 Езд. – Перша книга Ездри
Ін. – Євангеліє від Іоанна
Лк. – Євангеліє від Луки
Мк. – Євангеліє від Марка
Мв. – Євангеліє від Матвія
АМА – Античний мир и археология
ВДИ – Вестник древней истории
Вестник НГУ – Вестник Новосибирского государственного университета
Вестник СПбГУ – Вестник Санкт-Петербургского государственного
университета

Опубліковані джерела

Аппиан Александрийский. *Гражданские войны. Римская история* /
ред., пер. Л. Ю. Лукомский. URL:

<http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1468001000#120> (дата звернения 12.08.2022).

Арриан. *О событиях после Александра* / пер. Д. В. Мещанского). Cod. 92. URL: <http://simposium.ru/ru/node/10519> (дата звернения 12.08.2022).

Арриан. 1993. *Поход Александра* / пер. М. Е. Сергеенко. Москва.
Бехистунская надпись Дария I / пер. В. И. Абаева. URL:
<http://rec.gerodot.ru/behistun/abaev01.htm> (дата звернения 12.08.2022).

Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета. 2002. Москва.

Валерий Максим. *Достопамятные деяния и изречения* / пер. С. Трохачева. URL: <http://simposium.ru/ru/node/808> (дата звернения 12.08.2022).

Вулкаций Галликан. Авидий Кассий. *Жизнеописания Августов (Истории Августов)* / пер. С. П. Кондратьева. URL:
<http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1475000600> (дата звернения 12.08.2022).

Гай Светоний Транквилл. *Жизнь двенадцати цезарей (De vita Caesarum)* / пер. М. Л. Гаспарова). URL:
<http://ancientrome.ru/antlitr/suetonius/index.htm> (дата звернения 12.08.2022).

Геродот. 1972. *История в девяти книгах* / пер. и прим. Г. А. Стратановского. Ленинград.

Декрет Сети I из Наури / пер. В. В. Струве. 1950. *Хрестоматия по истории Древнего мира, I*. Москва, с. 90-96.

Диоген Лаэртский. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов* / пер. и прим. М. Л. Гаспарова. Общ. ред. и вступ. ст. А. Ф. Лосева. URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/diogenl/txt02.htm> (дата звернения 12.08.2022).

Диодор Сицилийский. *Историческая библиотека* / пер. И. И. Прозорова с доп. В. В. Латышева). URL: <http://simposium.ru/ru/node/863> (дата звернения 12.08.2022).

Иосиф Флавий. *Иудейская война* / пер. Я. Л. Чертка. URL: <https://www.vehi.net/istoriya/israil/flavii/voina/index.html> (дата звернения 12.08.2022).

Иосиф Флавий. *Иудейские древности* / пер. Г. Г. Генкеля. URL: <https://www.vehi.net/istoriya/israil/flavii/drevnosti/index.html> (дата звернения 12.08.2022).

Иосиф Флавий. *Моя жизнь* / пер. Д. Е. Афиногенова, вступ. ст. и комм. Л. В. Семенченко. URL: https://simposium.ru/ru/node/10313#_ftn1 (дата звернения 12.08.2022).

Иосиф Флавий. *О древности еврейского народа. (Против Апиона)* / пер. А. В. Вдовиченко. URL: <http://khazarzar.skeptik.net/books/flavius/> (дата звернения 12.08.2022).

Квинт Курций Руф. 1963. *История Александра Великого Македонского* / под ред. В. С. Соколова. Москва.

Марк Валерий Марциал. *Эпиграммы. Из книги о зрелищах* / пер. А. А. Фета. URL: http://lib.ru/POEEAST/MARCIAL/marzial1_1.txt (дата звернения 12.08.2022).

Марк Туллий Цицерон. 1975. Тускуланские беседы. Книга I. О презрении к смерти / пер. М. Гаспарова. *Избранные сочинения*. Москва, с. 207-248.

Марк Туллий Цицерон. 1975. Против Верреса. О казнях / пер. В. Чемберджи). *Избранные сочинения*. Москва, с. 77-134.

Марк Юниан Юстин. *Эпитома сочинения Помпея Трога «История Филиппа»* / пер. А. А. Деконского и М. И. Рижского). URL: <https://coollib.com/b/281714/read#t17> (дата звернения 12.08.2022).

Павел Орозий. 2002. Книги IV-V. *История против язычников* / пер., вступ. ст., комм. и указ. В. М. Тюленева), II. Санкт-Петербург.

Плутарх. 1961. *Сравнительные жизнеописания* / отв. ред. М. Е. Грабарь-Пассек, I. Москва.

- Плутарх. 1963. *Сравнительные жизнеописания* / отв. ред. М. Е. Грабарь-Пассек, П. Москва.
- Полибий. *Всеобщая история* / пер., вступ. ст. и прим. Ф. Г. Мищенко. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Polib/ (дата звернения 12.08.2022).
- Публий Корнелий Тацит. *Анналы* / пер. А. С. Бобовича. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/tacit/index.htm> (дата звернения 12.08.2022).
- Секст Аврелий Виктор. *О Цезарях* / пер. В. С. Соколова). URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1466000100> (дата звернения 12.08.2022).
- Тит Ливий. 1991. *История Рима от основания города* / пер. М. Е. Сергеенко, П. Москва.
- Тит Ливий. 1994. Периоды книг 1-142. *История Рима от основания города* / пер. М. Л. Гаспарова), III. Москва.
- Филон Александрийский. *Против Флакка* / пер. О. Л. Левинской. URL: <http://www.vehi.net/asion/filon.html> (дата звернения 12.08.2022).
- Фукидид. 1999. *История* / пер. Ф. Г. Мищенко и С. А. Жебелева. Под общ. ред. Э. Д. Фролова). Санкт-Петербург.
- Элий Лампридий. Александр Север. *Жизнеописания Августов (Истории Августов* / пер. С. П. Кондратьева). URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1475001800> (дата звернения 12.08.2022).
- Ювенал. *Сатиры* / пер. Д. С. Недовича. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/juvenal/juvenal8.html> (дата звернения 12.08.2022).
- Юлий Капитолин. Двое Максиминов. *Жизнеописания Августов (Истории Августов)* / пер. С. П. Кондратьева. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1475001900> (дата звернения 12.08.2022).
- Юлий Капитолин. Клодий Альбин. *Жизнеописания Августов (Истории Августов)* / пер. С. П. Кондратьева. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1475001200> (дата звернения 12.08.2022).

Юлий Капитолин. Опилий Макрин. *Жизнеописания Августов (Истории Августов)* / пер. С. П. Кондратьева). URL:
<http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1475001500> (дата звернення 12.08.2022).

Codex Justiniani. URL:
<http://www.thelatinlibrary.com/justinian/codex3.shtml> (дата звернення 12.08.2022).

Theodosii imperatoris codex. URL:
<http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/liber09.htm#41> (дата звернення 12.08.2022).

Використана література

Габелко, О. К. 2009. К династической истории эллинистической Каппадокии: царский дом Ариаратидов. *АМА*, 13, с. 92-119.

Демидчик, А. Е. 2006. Смертная казнь в уголовном праве Древнего Египта периода Старого царства. *Вестник НГУ*, II, 2, с. 10-14.

Любкер Ф. 1885. *Реальный словарь классических древностей*. Санкт-Петербург.

Нежинский, Ю. В. 2009. Смертная казнь в эллинистическом Египте. *Вестник СПбГУ*, II, 1, с. 157-160 .

Победоносцев, К. П. 1891. *История Православной Церкви до начала разделения Церквей*. URL:
http://dugward.ru/library/pobedonoscev/pobedonoscev_istiriya_pravoslavnoy.html#imp (дата звернення 12.08.2022).

Рудоквас, А. Д. 1996. *Очерки религиозной политики Римской империи времени императора Константина Великого* / URL:
<http://centant.spbu.ru/aristeas/monogr/rudokvas/rud013.htm> (дата звернення 12.08.2022).

Циркин, Ю. Б. 1986. *Карфаген и его культура*. Москва.

Clines, D. J. A. 1984. *Ezra, Nehemiah, Esther*. London.

Crucifixion. *Encyclopædia Britannica*. URL:
<https://www.britannica.com/topic/crucifixion-capital-punishment> (дата звернення 12.08.2022).

Crux. *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*. URL:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0062:entry=crux-harpers> (дата звернення 12.08.2022).

Hamilton, J. R. 1965. Alexander's Early Life. *Greece & Rome*, 12, 2 (October). Oxford, p. 117-124.

How, W.W., Wells J. A. 1912. *Commentary on Herodotus, II*. Oxford.

Oldfather, W. A. 1908. Livy I. 26 and the Supplicium de more maiorum. *Transactions of the American Philological Association*, 39.

Williamson, H. G. M. 1985. Ezra and Nehemiah. *Word Biblical Commentary*, 16. Texas.